

dokumentti

Silvo Erämetsästä

Valtiotieteellisen tiedekunnan asettamana vastaväittäjänä lausun VTL Harri Erämetsän väitöskirjatyöstä *MEDIA DISTINCTION. An Empirical Study of Uses of the Mass Media, Social Classes, and Ways of Life* (Helsinki 1990, 399 s.) kunnioittaen seuraavaa.

Työn rakenne ja viitekehys

Valtiotieteen lisensiaatti Harri Erämetsän väitöskirjatutkimus *Media Distinction* on uusin yritys lähestyä syytä viestintän käytön ja kulutuksen taustalla. Ongelma on varmasti ajankohtainen. Samalla tutkimus liittyy varsin mittavaan suomalaisen viestintätutkimuksen traditioon. Viestintän käyttö on tutkituimpia alueita suomalaisessa viestintäkentässä. Mutta siitä huolimatta, että maassamme viestintän kulutusta analysoidaan ja seurataan jatkuvasti mm. tiedotusvälineiden omin tutkimuksin, kokonaisanalyysijä alueesta ei ole liiaksi. Monet suomalaiset alan tutkimukset ovat useimmiten kohdentuneet johonkin yhteen viestimeen ja sen käyttöön, tai sitten niiden ote on ollut varsin yleinen – viestintän keskinäistä vertailua ilman yksityiskohtaisempia erittelyjä.

Erämetsän tutkimuksen tavoitteena on piirtää kokonaiskuva tämän päivän suomalaisista kaikkien merkittävimpien joukkoviestintän käyttäjinä. Hän pyrkii suhteuttamaan eri viestimien käyttöä toisiinsa kuluttajan ja valitsijan näkökulmasta, ja löytämään selitystä eri tyyppisille mediakäytön tavoille. Tavoite on kiintoisa ja haastava, eikä tätä haastetta tässä laajuudessaan ja yksityiskohtaisuudessaan vielä aiemmin ole suomalaisessa viestintätutkimuksessa kohdattu, vaikkakin meillä on muuttaman vuosikymmenen takaa samansuuntaisia mutta kattavuudeltaan suppeampia käyttötutkimuksia.

Tämän tavoitteen lisäksi Erämetsä pyrkii kehittämään yleisö- ja käyttötutkimukseen liittyvää menetelmää, tutkimusotetta ja luokituksia. Työssään hän soveltaa paitsi perinteisempiä ja koeteltuja analyysimenetelmiä – kuten faktorianalyysejä – myös vähemmän käytettyä korrespondenssianalyysejä ja pyrkii näin tutkimuksellaan viemään eteenpäin viestintätutkimuksen menetelmiä.

Erämetsän työ on empiirinen. Se rakentuu suurelta osin tuoreelle aineistolle. Aineiston analyysissä hyödynne-

tään myös epätavallisen runsasta taustamuuttujamäärää. Kaiken kaikkiaan työ on empiirisyydessään huomattavan laaja yritys. Työn alkuosa kehittää tutkimuksen välineitä ja luokituksia sekä tarkastelee aikaisempaa viestintätutkimuksen traditiota mediakäytön alueella. Alkuosan tavoitteena on perustella uusia luokitusratkaisuja myös myöhempiä sovelluksia varten. Näiden luokitusten kehittelyihin käytetään huomattava osuus työstä. Tämän jälkeen analysoidaan yksityiskohtaisesti näin rakennetuin välinein mediakulutusta tavoitteena kokonaisuus viestintän roolista suomalaisten elämäntavoissa sekä eri osaryhmien viestimiin liittämistä suhtautumistavoista.

Erämetsän tutkimuksen teoreettiset kytkennät suuntautuvat kahtaalle. Yhtäältä työ jatkaa ns. käyttösyyttämisen (uses and gratification) traditiota pyrkimällä selvittämään syytä ihmisten mediavalintojen taustalla. Suomessa käyttösyyttämisen oli varsin huomattava yleisötutkimuksen lohko 60-luvulla, mutta on sittemmin saanut väistyä muiden teoreettisten lähestymistapojen tieltä. Muualla – mm. Ruotsissa ja USA:ssa – käyttösyyttämisen sijaan sitä vastoin on jatkuvasti elänyt varsin väkevä perinteinen suomalainen käyttösyyttämisen uupui liiallisiin rationalistisiin oletuksiin ihmisistä mediavalitsijoina sekä tutkimusotteen tuolloiseen yleiseen lähestymistapaan. Käytetyt rationalistiset selitysmallit eivät vakuuttaneet, eikä mediakeskeisiä ongelmia lähestytty riittävän yksityiskohtaisesti silloisessa käyttösyyttämisen tutkimuksessa. Kehittämällä herkempiä välineitä ja avaamalla yksityiskohtaisempia tarkastelunäkökulmia Erämetsä pyrkii ylittämään nämä aikaisemmat turhautumat ja ongelmat.

Toisaalta Erämetsä tukeutuu tutkimuksessaan ns. elämäntapatutkimukseen, joka edustaa 1980-luvulla suosion saanutta eräänlaista pehmeämpää sosiologista tutkimusotetta. Elämäntapatutkimuksen yhtenä tärkeänä motivaationa on edetä tarkastelemaan ihmisten toimintaa ja kulttuurisia valintoja – kuten mediakäyttämistä – todellisissa arkipäivän tilanteissa kytkemällä havainnot ihmisille läheisiin sosiaalisiin yhteyksiin. Samalla on kuitenkin sanottava, ettei ns. elämäntapatutkimuksella ole mitään kiinteää ja yhdenmukaista teoriaperustaa, vaan olemme alkaneet kutsua sellaiseksi tutkimuksia, jotka tavalla tai toisella tarkastelevat ihmisiä heidän välittömässä tai ”alatasen” elämäntapateoriassa. Erämetsän elämäntapateoria on lähtöisin ranskalaiselta Pierre Bourdieult ja suomalaiselta Jea-Pekka Roosilta.

Mielestäni elämäntapatutkimus on osoittautunut varsin antoisaksi ja relevantiksi tarkastelutavaksi viestinnän yleisö- ja käyttötutkimuksessa. Tässä mielessä Erämetsä-

sän teoriavalinta on ajankohtainen – jopa muodikas.

Työn arvio

Lisensiaatti Erämetsän väitöskirjatyo on rohkea yritys piirtää suomalaisen mediakäytön kokonaiskuvaa. Kattavana empiirisenä analyysinä se koetaan varmasti tervetulleena lisänä sekä maamme akateemiseen että praktiseen viestintätutkimukseen. Elämäntapatutkimuksena työn näkökulmat avautuvat ajankohtaiseen ja teoreettisesti kiinnostavaan suuntaan. Erämetsän työ vahvistaa uskoa siihen, että viestinnän käytön tarkastelussa ei ole tyytymisen helppoihin ja yksinkertaistaviin selityksiin, ja että viestinnän kulutus on monen erilaisen taustatekijän summa.

Työn keskeisimmät tulokset ja ansiot liittyvät luokittelevan joukkoviestintätutkimuksen lähtökohtien uudelleen arviointiin. Luokitukset, joita Erämetsä tutkimuksensa lähtökohdiksi rakentaa, sekä eräät ryhmittelyt, joihin hän tuloksina päätyy, ovat varmasti hyödyksi myöhemmälle yleisö- ja kulutustutkimukselle. Hienojakoisuudessaan ja perusteellisuudessaan niillä on varmasti annettavaa laajemminkin yhteiskuntatieteelliselle tutkimukselle varsinaisen viestintätutkimuksen ulkopuolella.

Lisäksi työn ansioihin kuuluu, että Erämetsä onnistuu eräissä erillisanalyysissään tuomaan esille joitain uusia viestinnän käyttöä koskevia havaintoja. Monet työn ansioista palvelevat tulosten sovellettavuutta käytännön viestintä- ja markkinointityössä.

Työssä on myös puutteita, jotka heikentävät sitä nimenomaan akateemisena oppinaytteenä. Teoreettisissa käsitteissään tutkija on epävarma ja epätäsmällinen. Erityisesti tämä koskee mielestäni keskeisintä, elämäntavan käsitettä, mutta myös monissa määritelmissä ja tutkimuksen oman teoreettisen aseman sijoittelussa esiintyy horjuvuutta, jota ei väitöskirjalta odota. Tämä epävarmuus heijastuu myös siten, että tutkimuksen oma kytkeytyminen teoreettiseen keskusteluun on usein referoivaa, eikä tutkijan oma asenne erotuksena lainatuista lähteistä aina käy kyllin selväksi.

Tutkimus liittyy uutena lenkinä suhteellisen pitkään suomalaiseen ja kansainväliseen käyttösytytutkimukseen. Empiirisessä perusteellisuudessaan se on monia edeltäjiänsä ansiokkaampi. Tutkimuksen puutteeksi on kuitenkin luettava se, ettei se palauta omia johtopäätöksiään takaisin lähtökohtateorioihinsa. Tutkimuksen empiiriset tulokset olisivat ansainneet tässä mielessä tukevamman tulkinnan ja pohdinnan, ja näin käyttösytytutkimuksen teoria olisi ottanut askeleen eteenpäin. Nyt teoreettinen palaute jää implisiittiseksi ja hajanaiseksi.

Tutkimuksen teoreettisia ansioita heikentää myös se,

ettei se hyödynnä eikä ammenna näkökulmia kiintoisammasta 1980-luvun mediakäyttötutkimuksista – kulturalistisista, populaarikulttuurisista ja semioottisista yleisötutkimuksista. Vaikka nämä tutkimukset eivät itseään julkilausuen elämäntapatutkimuksiksi mielläkään, niiden ote ja tavoitteenasettelu on hyvin lähellä Erämetsän omaa tutkimusta. Tällainen poikkeama uses and gratification -tradition ahtaimmasta väylästä olisi varmasti tukevoittanut eräitä keskeisiä tutkimuksen lähtökohtia (erityisesti Erämetsän "GENLS-dimensioita") sekä syventänyt sinänsä kiintoisien analyysitulosten tulkintaa.

Tämän teoreettisen ohituksen vuoksi eräät keskeiset referenssit ovat myös vanhahkoja. Siitä johtuu myös se, ettei Erämetsä tarkastele ns. sosiaalisten syiden osuutta viestintäkäytön määrittäjänä. Uusin mediatutkimus on vakuuttavasti osoittanut – ja siitä elämäntapatutkijan tulisi olla tietoinen – että monet medioiden käyttösytyt eivät ole luonteeltaan yksilöllisiä valintoja, eivätkä edes yksilöllisten tyyli- ja makunäkemyksen heijastumia, vaan tiettyyn yhteisölliseen rutiiniin tai ritualistiikkaan tai yhteenkuuluvuuteen liittyviä. Tärkeimmät sosiaaliset sytyt mediakäyttäytymisessä perustuvat perhe- tai vertaisryhmadynamiikkaan (kuten ainakin tv:n ja elokuvan sekä osin videon suhteen on). Erämetsä selittää medioiden käyttöä elämäntapaluokituksilla, jotka hän rakentaa yksilöiden ominaisuuksien ja taustojen aggregaateiksi. Sitä vastoin hän laiminlyö tarkastelun, jossa sosiaalinen lähiyhteisö, esimerkiksi juuri perhe, asettaa median käytön ehdot, siitä huolimatta että hän keskeisesti käsittelee elämäntilanneproblematiikkaa.

Erämetsän analyysi- ja kirjoitustyylin tiukkuus ja yhteenahautuneisuus tekevät tutkimuksen lukemisesta raskaan kokemuksen. Tämä on harmi, sillä sen vuoksi tutkimuksen ansiot saattavat jäädä vähemmälle huomiolle, kuin jos teksti ja eteneminen olisivat olleet ilmavampia. Osin tekstityylillisistä ja osin aineiston luonteen ja sen monipolvisen jatkolokitukseen liittyvistä syistä lukijan on vaikea, ja joissain tapauksissa mahdoton löytää tulkintoja tutkimuksen monille korrespondenssianalyysille. Erämetsän omatkin tulkinnat monien kuvioiden päälle ovat monissa kohdin niukkoja, ja joskus lukijalle avautumattomia. Tätä vaikutusta lisää se, että Erämetsä kirjaa löydöksensä luvussa 10 usein lähes salakieliseen asuun. Yleensäkin empiirisen osan tulkintaosuutta olisi täytynyt tuntuvasti tukevoittaa.

Näistä puutteista huolimatta katson, että lisensiaatti Erämetsän työ hyvin täyttää väitöskirjalle asetetut vaatimukset ja puollan sen hyväksymistä arvosanalla cum laude approbatur.

Ismo Silvo

Åberg Erämetsästä

Toimin tiedekunnan 21.3.1990 määräämänä vastaväittäjänä valtiot.lis. Harri Erämetsän väitöstilaisuudessa 21.4.1990. Esitän opponenttien tekemän työnjaon mukaisesti lausuntoni työn metodisista näkökohdista.

Tutkimusaineisto ja tietojen keruutapa

Väittelijä käyttää työssään väitöskirjaksi poikkeuksellisen tuoretta tutkimusaineistoa, vuosilta 1987-88. Osa tiedoista, mm. viestintien käyttötiedot, kerättiin haastatellen. Osa, mm. tiedot harrastuksista ja arvostuksista, kysyttiin samalle haastateltavalle jätetyn kyselylomakkeen avulla.

Tätä tietojen keruutapaa voidaan puolustaa sillä, että siinä yhdistyvät haastattelun ja lomakekyselyn hyvät puolet. Haastattelun avulla saatiin käyttökelpoista ja yksityiskohtaista tietoa mm. viestimien käytöstä.

Kuitenkin tietojen keruussa oli myös ongelmia. Etenkin kyselylomakkeiden kato jäi suureksi. Aineiston edustavuus ja käytetyt monimuuttujamenetelmät edellyttivät vastausten painottamista ja yksittäisten puuttuvien havaintojen korvaamista keskiarvoilla. Tällä on voinut olla vaikutusta myöhemmin käsiteltävään faktorien suureen määrään ja vähäiseen selityssasteeseen.

Pidän työn puutteena sitä, että väittelijä ei riittävästi tarkoin yksilöinyt, missä määrin esimerkiksi keskiarvo-muunnoksia jouduttiin tekemään.

Lähestymistapa

Väittelijä esittelee uuden lähestymistavan, "*uses of the media and ways of life model*". Se nojaa kahteen viestintän tutkimustraditioon: käyttösysteorioihin ja sovite- eli kontingenssimalleihin.

Kontingenssinäkökulma jäi tutkielmassa vain lähinnä alkupuolen maininnan varaan. Diskussiossa näkökulmaa ei esitetty. Kuitenkin eräät tehdyt erittelyt voidaan lukea kontingenssianalyttisiksi, joskaan niitä ei eksplisiittisesti sellaisiksi mainittu. Esimerkiksi sukupuolen ja sukupolvi/elämänvaihemuuttujan (GENLS) vakioinnit (ss. 221, 228) ovat kontingenssianalyttisiä. Vakioinnin avulla voidaan tutkia, säilyykö havaittu suhde muuttujien välillä vakioinnin jälkeenkin, vai onko suhde kontingenssiherkkä.

Menetelmät

Erämetsä pyrkii työssään luomaan uuden sosiaaliluokkien ja sukupolvien luokituksen. Myös hänen tavoitteenaan on kehittää parempia menetelmiä joukkoviestintien käytön mittaamiseksi. Edelleen Erämetsän tavoitteena on eritellä joukkoviestimien käyttäjiä myös heidän arvostustensa ja koulutustottumustensa perusteella.

Faktorianalyysi on Erämetsän valitseman tutkimuksellisen strategian ydinmenetelmä. Sen perusteella määntyvät hänen käyttämänsä klusterit sekä osin ne muuttajat, jotka on otettu jatkoanalyysiin.

Faktorianalyysi on tämänkaltaisessa eksploratiivisessa tutkimuksessa paikallaan. Sen avulla voidaan selvittää suuresta muuttujien joukosta rakenteita. Faktorianalyysi muodostaa myös hyvän perustan jatkoanalyysille.

Mutta tutkielman faktorianalyysit on tehty eräillä hyvin vinosti jakautuneilla muuttujilla (esimerkiksi videoiden käyttö). Myös muuttajat ovat eri pituisia. Muuttajat olisi voitu standardoida. Tätä ei kuitenkaan Erämetsä ole tehnyt.

Myös kummankin erittelyn faktorien selityssaste on vähäinen, etenkin ensimmäisessä erittelyssä (harrastukset ja arvostukset). Tämä voi viitata siihen, että aineistossa on toisistaan hyvin selkeästi erottuvia, mutta pieniä ryhmiä (uskovaiset tms.). Toinen syy voi olla se, että varianssia on vähän, koska puuttuvat havainnot korvattiin keskiarvoilla.

Kaikki faktorit tutkittiin, joiden ominaisarvo oli yli 1.0. Tämä sinällään hyväksyttävä tapa tuotti ensimmäisessä erittelyssä 19 harrastus/arvostusfaktoria ja toisessa 21 joukkoviestimien käyttöfaktoria. Scree-testin perusteella olisi kummassakin erittelyssä voinut jättää tulkittamatta huomattavan joukon faktoreita. Myös klusterianalyysin tulokset olisivat tuolloin muodostuneet erilaisiksi.

Metodisena uutuutena Erämetsä esittelee *korrespondenssianalyysin*. Sen avulla voidaan graafisesti kuvata suuren muuttujamäärän keskinäisiä suhteita.

Menetelmä vaikuttaa hyvin lupaavalta. Tässä työssä sen käyttöä leimaa kuitenkin ylenpalttisuus. Kaksikymmentä korrespondenssikuviota tuntuu liialliselta. Eräät analyysit olisi voinut korvata esimerkiksi erotteluanalyysillä (mm. edellä mainitut sukupuolen ja sukupolvi/elämänvaihemuuttujan vakioinnit).

Korrespondenssianalyysin eräs ongelma on tulkinnan subjektiivisuus. Joihinkin taulukoiden tulkintoihin oli hyvin vaikea yhtyä (esimerkiksi tulkinnat ss. 203, 206, 210, 213 ja 215). Tässä työssä esitettyllä tavalla käytettynä ei korrespondenssianalyysi ole niin havainnollinen menetelmä kuin väittelijä antaa ymmärtää.

Tutkimuksen rakenne

Tutkielma on eksploratiivinen. Väittelijä totesi väitöslaisuudessa, että hän ei liian varhaisessa vaiheessa halunnut lyödä lukkoon luokituksia, jotka rajaisivat jatkossa.

Tämän seurauksena tutkielma on hyvin vaikealukuisen. Se muistuttaa eräiltä osin tutkimuspäiväkirjaa. Siitä puuttuu se jänteisyys, joka olisi saatu käyttämällä tutkimuskysymyksiä hyväksi jo itse etenemisen aikana. Tutkimuskysymyksiin ei myöskään palattu tutkielman lopun diskussiossa tai yhteenvedossa. Myös ulkoasun osalta voi esittää vakavia moitteita.

Loppuarvio

Harri Erämetsän työ on kunnianhimoinen, aihe ajan-kohtainen, lähestymistapa innovatiivinen ja käytetyt menetelmät niihin kohdistamastani kriittikistä huolimatta lupaavat. Esitän, että tutkielma hyväksytään väitöskirjaksi, arvosanalla cum laude approbatur.

Leif Åberg

Kirjat ja raportit

ALHO, Olli

Maailmankaikkeuden vartiomies. — Helsinki : Valtion painatuskeskus, Suomen elokuva-arkisto, 1988. — 223 s. — (Suomen elokuva-arkiston julkaisusarja A, 1988, 12).

ERÄMETSÄ, Harri

Media distinction : an empirical study of uses of the mass media, social classes, and ways of life. — Helsinki : H. Erämetsä, 1990. — 399 s. — Diss.

HOLLYWOOD Vietnamista Reaganiin / suom. Antti Alanen. — Helsinki : Valtion painatuskeskus, Suomen elokuva-arkisto, 1989. — 327 s. — (Suomen elokuva-arkisto, julkaisusarja A, 1990, 14).

JOUKKOTIEDOTUKSEN keskittymistutkimus : osaraportti III / toim. Jyrki Jyrkiäinen. — Helsinki : Liikenneministeriö, 1989. — 85 s. — (Liikenneministeriön julkaisuja, 1989, 2).

JÄRKEILEVÄ porvari ja ameebamainen asia : JULMA-projektin työraportti julkisuudesta kulttuurintuotajana / toim. Taisto Hujanen ja Pertti Julkunen. — Tampere : Tampereen yliopisto, 1990. — 152 s. — (Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos, Sarja C, 1990, 11).

KIVIKURU, Ullamaija

Tinned novelties or creative culture? : a study on the role of mass communication in peripheral nations. — Helsinki : University of Helsinki, 1990. — 514 s. + app. — (Helsingin yliopisto, Tiedotusopin laitos, julkaisuja, 1990, 1F/10). — Diss.

KUUSAMO, Altti

Kuvien edessä : esseitä kuvan semiotiikasta. — Helsinki : Gaudeamus, 1990. — 259 s.

LAPSET ja joukkoviestintäteknikka : esitutkimusraportti / toim. Vuokko Jarva, Arja Kärkkäinen ja Anu Lahti. — Helsinki : Liikenneministeriö, 1988. — 65 s. — (Liikenneministeriö, Joukkotiedotusteknologian tutkimusohjelma, 1988).

LASSILA, Juha

Mitä Suomi soittaa? : hittilistat 1954-87. — Jyväskylä : Jyväskylän yliopisto, 1990. — 263 s. — (Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja, 1990, 20).

LITERATURE as communication / ed. by Erkki Vainikkala and Katarina Eskola. — Jyväskylä : Jyväskylän yliopisto, 1989. — 214 s. — (Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja, 1989, 18).

NAM & NIICO : documents of the Non-Aligned Movement on the New International Information and Com-